

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VETERINARIYA VA CHORVACHILIKNI
RIVOJLANTIRISH QO'MITASI**

**SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI NUKUS
FILIALI**

**"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB
MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro
ilmiy va ilmiy-texnik konferensiya materiallari**

TO'PLAMI

13-noyabr 2025-yil

СБОРНИК материалов

**международной научно и научно-технической конференции на тему
"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И
ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"**

13 ноября, 2025 г

**International scientific and scientific-technical conference
"ACTUAL PROBLEMS OF VETERINARY MEDICINE AND LIVESTOCK
AND THEIR SOLUTIONS"**

November 13, 2025

NUKUS-2025

“Veterinariya meditsinasi va chorvachilikdagi dolzarb muammolar va ularning yechimlari”
Xalqaro ilmiy va ilmiy-texnik konferensiyasi materiallari [Matn]: to‘plam / Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali. – Nukus: “Golden Print Nukus” nashriyoti, 2025. – 389 b.

Anjuman tashkiliy qo‘mitasi

Tashkiliy qo‘mita raisi: Esimbetov Adilbay Tlepovich, b.f.d., professor;

Tashkiliy qo‘mita raisi muovini: Avezimbetov Shavkat Dosumbetovich, v.f.n.;

Tashkiliy qo‘mita kotibi: Rozumbetov Kenjabek Umar og‘li, b.f.f.d.;

D. Bazarbayeva – “Veterinariya diagnostikasi va oziq-ovqat xavfsizligi” kafedrasida katta o‘qituvchisi, biologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

Tashkiliy qo‘mita a‘zolari:

Sh. Jabbarov – O‘zbekiston Respublikasi Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo‘mitasi boshqarmasi boshlig‘i o‘rinbosari, veterinariya fanlari doktori, professor.

X. Yunusov – Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti rektori, biologiya fanlari doktori, professor.

M. Y. Karpuxin – Ural davlat agrar universitetining ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, agrar fanlar doktori, dotsent (Rossiya Federatsiyasi)

N. G. Malkov – N. F. Vereshagin nomidagi Vologda davlat sutchilik akademiyasi rektori, texnika fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi)

A. Abdurasulov – Qirg‘iziston Respublikasi O‘sh davlat universiteti “Veterinariya meditsinasi va biotexnologiyasi” kafedrasida mudiri, qishloq xo‘jalik fanlar doktori, professor. (Qirg‘iziston Respublikasi)

R. Miqtibayeva – Qozog‘iston milliy agrar tadqiqot universiteti “Mikrobiologiya va virusologiya” kafedrasida professori, veterinariya fanlari nomzodi. (Qozog‘iston Respublikasi)

S. Mirzakulov – Olmaota texnologiya universiteti “Oziq-ovqat mahsulotlari texnologiyasi” kafedrasida professori, qishloq xo‘jalik fanlar doktori, dotsent. (Qozog‘iston Respublikasi)

Q. Atanazarov – O‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari, biologiya fanlari nomzodi, dotsent.

A. Mambetnazarov – Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagog kadrlarni tayyorlash bo‘limi boshlig‘i, qishloq xo‘jalik fanlar doktori, dotsent.

A. Kaniyazov – “Veterinariya va zootexnologiya” fakulteti dekani, biologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

X. Mamatov – “Zootexnologiya” kafedrasida mudiri, qishloq xo‘jalik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

R. Turg‘anbayev – “Zootexnologiya” kafedrasida professori, agrar fanlar doktori

A. Kamalova – “Veterinariya meditsinasi va farmakologiyasi” kafedrasida mudiri, veterinariya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

P. Xojalepesov – “Iqtisodiyot va gumanitar fanlar” kafedrasida mudiri, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent.

R. Rzaev – “Veterinariya diagnostikasi va oziq-ovqat xavfsizligi” kafedrasida mudiri, biologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2024-yil 27-dekabrda 490-son buyrug‘i bilan oliy ta‘lim tashkilotlari hamda ilmiy tashkilotlarda 2025-yilda o‘tkaziladigan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy anjumanlar, simpoziumlar, seminarlar va boshqa ilmiy hamda ilmiy-texnik tadbirlar ro‘yxati 2-ilovasiga muvofiq tasdiqlangan – 2025-yilda xalqaro miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi asosida Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filialida 2025-yil 13-noyabr kuni – **“Veterinariya meditsinasi va chorvachilikdagi dolzarb muammolar va ularning yechimlari”** mavzusida o‘tkazilgan Xalqaro ilmiy va ilmiy-texnik konferensiyasi materiallari asosida tuzilgan.

Konferensiyada, veterinariya sohasida faoliyat olib borayotgan universitet va filialarning professor-o‘qituvchilari, ilmiy markazlarning va insitutlarning ilmiy xodimlari, doktorantlar, magistrantlar, iqtidorli yosh tadqiqotchilarning ilmiy-tadqiqot ishlariga bag‘ishlangan maqolalar o‘rin olgan

To‘plamga kiritilgan maqolalar materiallarining to‘g‘riligi va haqqoniyligiga mualliflar mas‘ul hisoblanadi.

© Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali, 2025

© “Golden Print Nukus” nashriyoti, 2025

SIMMENTAL PARODASINIŇ KELIP SHIGIWI, ONIMDARLIĞI HÁM BIOLOGIYALIQ QÁSIYETLERI

Turganbaev. R.U., Erkinova G.X.

Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filiali

Kirisiw. Dúnya xalqınıń azıq-awqat ónimlerine bolǵan talabın qandırıwda qaramalshılıq bólek orıńǵa iye. Qaramalshılıǵı rawajlanǵan AQSh, Germaniya, Gollandiya, Kanada, Izrail, Evropa Birlespesi mámleketlerinde qaramal parodalarınıń ónimdarlıǵı boyınsha násillik potencialınan tolıq paydalanıw ushın olardı tolıq bahalı azıqlantırıwǵa, maqul túsetuǵın asıraw sharayatları menen támiyinlewge úlken itibar berilip atır. «Selektsiya - násilshilik jumıslarında juplawdan alınǵan áwladlarınıń násil sapası bahalanıp, jaqsılaytuǵın nasilli buǵalar urıǵınan keń paydalanıw nátiyjesinde qaramal parodalarınıń sút ónimdarlıǵı asıp barıp atır» Qaramal parodalarınıń sút ónimdarlıǵın asırıw, jelin qásiyetlerin jaqsılaw hám sıyırlardıń zamanagóy sawıw úskenelerine jaramlılıǵın asırıwda zamanagóy texnologiyalardı qóllaw baǵdarları aktual bolıp qalıp atır. Dúnya mámleketlerinde túrli islep shıǵarıw tiypindegi simmental parodali sıyırlar sút ónimdarlıǵınıń joqarılıǵı, jelininiń mashına sawıwına maslasqanlıǵı, qabillanǵan azıqtı sút penen qaplaw dárejesi joqarılıǵı menen ajralıp turadı.

Tiykargı bólim. Qaramallardıń simmental parodası dúnyadaǵı eń áyyemgi parodalardan biri bolıp tabıladı. Bul parodaǵa tiyisli qaramal padaları Shvetsariya ayaqlarında V asırde qalıplesken bolıp, parodanıń rawajlanıwı bir neshe basqışlarda dawam etken hám XX asırge kelip pıtken. Bul regiondaǵı klimat sharayatınıń qolaylıǵı hám de to'yimli azıqlarǵa bay bolǵan shopler, tábiyiy jaylawlardan paydalanıw iri hám quwatlı korsetkishleri qalıplesiwine múmkinshilik jarattı. Simmental parodasınıń dáslepki ájdadi bolǵan Bern qaramalları esaplanadı. Dene dúzilisiniń turi, tusi hám onimdarlıǵınıń ózgeriwi menen simmental tuqım qaramalları qalıplesiwine múmkinshilik jaratıldı. 1850 jılǵa shekem bul parodaǵa tiyisli qaramallar dene dúzilisi hám tusi boyınsha túrmetúr bolǵan. Keyińi waqıtlarda násilshilik selektsiya jumıslarında qaramallardıń tusi hám dene dúzilisi boyınsha tańlaw hám de juplaw jumıslarınıń ámelge asırılıwı simmental tuqım qaramallardıń birdey bolıwın támiyinlegen. XIX ásirdiń 2-yarımınan baslanǵan bunday násilshilik jumısları óziniń unamlı nátiyjelerin bergen: iri, biyik ayaqlı, keń hám tereń deneli, bekkem skelet sistemasına iye bolǵan qaramallar padası qalıplesken. Biraq bul turdegi qaramallardı orshitiw ekonomikalıq tárepten nátiyjesiz bolıp, 1930-jıldan baslap simmental tuqım buyımlardıń dene dúzilisi hám onimdarlıǵıǵa bolǵan jańasha talaplar eńizilgen, yaǵnıy denesi proporcional rawajlanǵan, muskullur menen tolıwǵan, salıstırǵanda sersut, jetiliwshenligi ortasha normada bolǵan qaramal padaların jaratıw boyınsha selektsiya jumısları alıp barılǵan. Tábiyiy klimat sharayatınıń álpayımlıǵı, jaylawlardı shoplılıǵı hám to'yimliliǵını joqarılıǵı bul parodaga tiyisli qaramallardı iri bolıp qalıplesiwine sebep bolǵan. Bul buyımlardı basqa mámleketlerge tarqalıwı tiykarlanıp 15 ásirde baslanǵan. Dáslepki qalıplesiw dáwirinde bul paroda Bern dep júrgizilgen, keyin Simmen dáryası arqasında jaratılǵanlıǵı ushın onıń atı menen Simmental dep juritle baslanǵan. Maqsetke muwapıq tańlaw hám juftlash nátiyjesinde onıń dene dúzilisi, tusi, onimdarlıǵı ózgergen. 1879 jılı simmental tuqım parodaların birinshi násilshilik kitapı baspa etiledi, 1920 jılǵa kelip paroda tolıq -to'kis qalıplesti. Óziniń joqarı onimdarlıǵı hám túrli tábiyiy ıqlım sharayatlarına jaqsı iykemlesiw qásiyeti sebepli bul parodaga tiyisli qaramallar dúnyanıń barlıq regionlarında keń tarqalǵan. Simmental tuqım qaramallar Shvetsariyadan Italiya, Frantsiya, Avstriya, Shexoslovakiya, Bolqon mámleketlerine, sonıń menen birge Rossiya, Amerika hám Afrikaǵa alıp ketilgen. AQSh, Kanada, Argentina, Ańliya hám basqa mámleketlerde simmental tuqım qaramallar gósh baǵdarıdaǵı zatlar menen shaǵılastırıwda paydalanılıp atır. Keyinirek bul paroda tiykarında bir qatar qaramal zatları jaratılǵan: monbelyard, flekfiks, qızıl Bolgariya, Veńriya qońır -ala, slavakiya qızıl -ala, sichev hám basqalar. Olardan alınǵan gibrid qaramallar

joqarı ósiw kórsetkishlerine iye bolıp, ata-ana zatlarǵa salıstırǵanda tiri salmaǵının joqarılıǵı hám gósh soyılǵan maldınlarında may muǵdarının kemligi menen ajralıp Turadı. Rossiyaǵa simmental tuqım qaramallar XIX ásirdeń baslarında alıp kelińgen hám Smolenskiy, Oryol, Voronej hám basqa wálayatlardıń xojalıqlarında jaylastırılǵan. 1958-1968 jıllarda Avstriya, Shvetsariya hám Veńrriyada simmental tuqım qaramallar Ukraina, Belorus, Kazaxstan, Moldaviyadagi xojalıqlarǵa alıp kelinip, násilshilik xojalıqları tashkil etilgen hám olar sap halda urchitish boyınsha násilshilik jumısları alıp barılǵan. Orenburg wálayatınan 1952 jılda Ózbekstanǵa 297 bas Simmental tuqım siyir hám qasharlar keltirip Qaraqalpaqstan toliq huqıqlı jumxuriyatınıń “Amudarya” sovxozıǵa jaylastırılǵan edi. 1957 jıldan baslap bolsa bul paroda Ózbekstanǵa kóplegen keltirila baslandı, sonday-aq Samarqand wálayatına da keltirilgen. Qoraqolpog’istońa keltirilgen buyımlar jaqsı azıq sharayatında bagılmaganlıǵı ushın usaqlawıb (tiri salmaǵı 400-450 kg) sút onimdarlıǵı azayıp ketti (1000 -1200 kg). Sonıń menen birge, Samarqand wálayatı xojalıqlarına 2011 jılda 35 bas gunajın keltirilib, Nurobod rayonına jaylastırılǵan. Simmental parodasına tiyisli qaramallardıń tiykarlanıp úsh qıylı islep shıǵarıw turleri pariq etedi: sút, sút-gósh hám gósh-sút, usınıń menen birgelikte qaramallardı urchitish usılı, shaǵılıstırıwda qollanılǵan jergilikli qaramallardıń onimdarlıǵı hám de shaǵılıstırıw jumısları alıp barılǵan regionlardıń tábiyiy ıqlım sharayatına baylanıslı halda qaramallardıń tómendegi xillari qalıplestirilgen: ukrain, sichev, oraylıq qara topıraqlı, volga boyı, sibir, uzaq shıǵıs, qazaqı hám basqalar. Bul parodanıń tusi tiykarlanıp qońır hám qońır -ala esaplanadı, qızıl -ala, qızıl boshlı aq tuslıları da ushraydı. Simmental parodası iri (jawırın biyikligi 130 -135 sm), proporcional dúzilgen (gewdesin qıya uzınlıǵı 158 162 sm); súyeki bekkem (alaqan sheńberi 18, 5-20 sm) bası úlken, ayırımlariniki qopal ; mańlayı keń; moynı ortasha uzınlıqta; ko’kragi tereń (67-70 sm), ortasha keńlikte (40 -42 sm), buǵaların tós aldı jaqsı rawajlanǵan; arqa belı keń; gewdesin arqa bólegi uzın hám keń; súyeki bekkem; muskulturasi jaqsı rawajlanǵan; ayaqları tuwrı qoyılǵan ; terisi qalıń; jelini kosasimon, so’rg’ichlari úlken, forması tsilindsimon. Ekster’er kemshiliklerinen arqa ayaqların ayırım jaǵdaylarda nadurıs qoyılıwı, zámber belligi, jelinin aldınǵı bóleklerin jaqsı rawajlanbaǵanlıǵı, ko’kregini tarligi sıyaqlılar esaplanadı. Baspaqları 36 -45 kg bolıp tuwıladı, 6 ayda 190 -220 kg keledi. Siyirları 550-620 kg; buǵaları 850-1000 kg tas basadı, eń úlken siyirları 1060 kg, buǵaları 1380 kg keledi. Simmental tuqım qaramallar jaqsı burdoqılanadı hám sapalı gósh beredi. Jas buǵashaları jaylawda hám baylanıstırıp burdoqılanańanda kúnine 800-1100 g ósedı. 18 aylıqqa shekem o’stirilganda 1 kg salmaǵın artıwı ushın 7, 1-8, 5 azıqqa birliǵı sarplaydı. Burdoqılanańan jas buyımlardı so’yim shıǵımı 56 -58 %, úlken buyımlarniki 64 % boladı. Mámleket násilshilik kitapına jazılǵan siyirlardı sút onimdarlıǵı 3500-4400 kg. Paroda boyınsha suttıń ortasha maylılıǵı 3, 6 -4, 0 % ni, belokı 3, 3 3, 6 % ni quraydı. Ekenin aytıw kerek, simmental tuqım qaramallar qos onimdar zatlardıń ishinde eń jaqsı paroda esaplanadı. Bul parodaga tiyisli qaramallar joqarı maslasıwshanlıq qásiyeti, denesiniń bekkem konstitutsiyaǵa iyeligi, joqarı gósh onimdarlıǵı hám jaqsı padanı tákirar toltırıw qásiyetleri menen ajralıp turadı. Bıraq bul parodaga tiyisli haywanlardıń ishinde gósh sút tiypine tiyisli haywanlar da bolıp, olar laktatsiya dawam etiw waqıtın salıstırǵanda qısqaqaw bolıwı menen xarakterlenedi. Házirgi sút óndiristiń intensiv texnologiyaları sharayatında bul parodaga tiyisli siyirlardıń ishinde jelin forması jáne onıń morfo-funksional qásiyetleri boyınsha talap dárejesinde bolmaǵan qaramallardıń dúş keliwi bul parodanıń tiykarǵı kemshiliklerinen biri bolıp tabıladı. Keyingi waqıtlarda bul parodaga tiyisli qaramallardaǵı bul kemshiliklerdi ońlaw maqsetinde golshtin tuqım buǵalardan paydalanıw da ámelge asırılıp atır.

Juwmmaq. Solay etip, simmental parodaga tiyisli qaramallar óziniń onimdarlıq omiriniń uzaqlıǵı, tuwıw procesiniń jeńil keshiwi, tug’ımlar aralıq intervaldıń qısqaqlıǵı, analıq qásiyetleriniń kúshliligi, jaylaw sharayatına jaqsı iykemlesiwi, erte jetiliwshenligi, ósiw pátleriniń jaqsılıǵı, minez-qulıq qásiyetleriniń maqsetke muwapıqlıǵı, tusi boyınsha bir qıylılıǵı sıyaqlı qımbatlı qásiyetleri bul parodaga bolǵan qızıǵıwshılıqtı asıradı.

Paydalanilg'an adebiyatlar

1. Голубков А. И., Никитина М. М. Симментальский скот немецкой селекции в условиях Хакасии // Достижения науки и техники АПК. 2013. № 6. С. 65-67.
2. Завертяев Б.П., Прохоренко П.Н. Совершенствование системы разведения и селекции молочного скота. Ж. "Зоотехния," No 8, 2000, с. 8-12.
3. Изотова А. А., Горелик О. В. Влияние морфофункциональных свойств вымени на молочную продуктивность. Ж. "Аграрный вестник Урала," No 5 (84), 2011, с. 42-44.
4. Sobirov P.S., Dostqulov S.D., Kaxarov A.K. Chorva mollarini urchitish. Toshkent 2003, 352 b.
5. Рахимов, М. А., Турдалиев, А. Т., & Мадрахимов, Ш. Н. (2022). ПРОИЗВОДСТВО ПОЛНОЦЕННОГО МЯСА КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПОРОДНЫХ РЕСУРСОВ. In *ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРОДУКТИВНОГО И НЕПРОДУКТИВНОГО ЖИВОТНОВОДСТВА* (pp. 184-189).
6. Жавхаров, О. З., Мадрахимов, Ш. Н., & Собиров, И. А. (2024). СОСТОЯНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ КОНЕВОДСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ. *Вестник Ошского государственного университета. Сельское хозяйство: агрономия, ветеринария и зоотехния*, (2), 282-287.
7. Базарон, Б. З., Шкуратова, Г. М., & Дашинимаев, С. М. (2018). Биохимические показатели крови лошадей забайкальской породы. *Ветеринария*, (7), 53-56.
8. Мадрахимов, Ш. Н., & Худайберганаева, Х. (2024). Характеристики покрытия кормов живой массой быков породы монбельярд разных генотипов. In *Актуальные проблемы, перспективные планы и инновационные решения в селекции, семеноводстве и агротехнологиях сельскохозяйственных культур: материалы Международной научно-практической конференции, 26 сентября 2024 г* (p. 388).
9. Мадрахимов, Ш. Н., Мамадов, Ф. Қ., & Гулбутаев, Б. Х. (2024). Турли селекцияга мансуб голштин зотли сигирларнинг сут маҳсулдорлиги. *Science and innovation*, 3(Special Issue 40), 255-257.
10. Мадрахимов, Ш. Н. (2024). Сут-гўшт йўналишидаги қорамол зотлар маҳсулдорлигини оширишнинг селекцион-технологик асослари. *Автореферат. Қишлоқ хўжалиги фанлари доктори*, 72.
11. Мадрахимов, Ш. Н., & Рузибоев, Н. Р. (2022). Саноат асосида чатиштиришдан олинган F1 дурагай авлодларининг усиш курсаткичлари. Ж. "Chorvachilik va naslchilik ishi", 4, 26.
12. Madrahimov, S. N. (2023). The effect of feeding on the expression of the hereditary opportunities of monbelyard bulis belonging to different genotypes. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, (22), 1.
13. Madrahimov, S., & Roziboev, N. (2023). Growth and development of F1 hybrid progenies of Schwitz cows using beef breeds. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 371, p. 01003). EDP Sciences.